

KIRJALLISUUDEN TARKASTELUA

PERTTI HEMÁNUS, *Joukkotiedotus piilovai-
kuttajana*. Otava, Keuruu 1973, 178 s.

Hemánus on viimeisimmässä kirjassaan »Joukkotiedotus piilovai-
kuttajana» lähtenyt kehittämään tiedotustutkimuksen epäilemät-
tä hajanaista ja syystä alkeelliseksi parjattua
teoriaa. Kehittely on jatkoa joukkotiedotuk-
sen vaikutusten teorioinnille, ja Hemánus aina-
kin oman väitteensä mukaan pyrkii hahmotta-
maan joukkotiedotuksen vaikutustapahtuman
uudesta, aikaisemmassa tutkimuksessa laimin-
lyödystä näkökulmasta. Tämän uudelleen
hahmottamisen hän tekee pääasiassa siten,
että introdusoi systemaattisen käsite-erittelyn
piiriin käsiteparin propaganda ja indoktrinaa-
tio. Parin jälkimmäinen käsite on joukkotie-
dotuksen tieteellisen tutkimuksen piirissä il-
meisen uusi — sen myönnän.

Hemánuksen kirja rakentuu kokonaisuudes-
saan sille johtavalle ajatukselle, että joukko-
tiedotusteitse tapahtuvia yrityksiä vaikuttaa
tiedotusta vastaanottavien laajojen yleisöjen
tajunnan tilaan on periaatteessa kahdenlaisia:
on propagandaa ja on indoktrinaatiota (ja
niitä vastaavasti sitten kahdenlaisia vaikutuk-
sia, propagandistisia ja indoktrinoivia). Kirjassa
esitetyn määritelmän mukaan propaganda ja
indoktrinaatio eroavat toisistaan yhdessä ja
vain yhdessä suhteessa: indoktrinaatiosta voi-
daan puhua vain silloin, kun joukkotiedotusta
vastaanottava yksilö ei tiedosta häneen koh-
distunutta vaikutusyritystä ja sen seurauksena
tapahtunutta jotakin muutosta itsessään; mikä-
li vaikutusyritys tiedostetaan, mikäli oivalle-
taan tiedottajan tai sanoman pyrkivän vaikut-
tamaan omiin arvoihin, asenteisiin, mielipitei-
siin ja/tai käyttäytymisiin, on tiedotustoimin-
nassa aina kysymys propagandasta. Mikäli olen

oikein ymmärtänyt kirjan määrittelyt, *tietoi-
suus vaikutusyrityksistä on se primaaripe-
rusta, jolla propaganda ja indoktrinaatio
erotetaan toisistaan*.

Hemánus katsoo tutkimuksessaan, että pro-
pagandassa ja indoktrinaatiossa on kysymys
kahdesta selvästi toisistaan poikkeavasta val-
lankäytön tai vaikuttamisen muodosta. Vaikka
propagandan mekanismeja ei tutkimuksessa
tarkemmin analysoidakaan, on ilmeistä, että
Hemánus katsoo propagandan mekanismien
poikkeavan niistä, joita hän tutkimuksessaan
erittelee — siis indoktrinaation mekanismeis-
ta. Ja koska indoktrinaation mekanismien
tutkimus on kirjan mukaan toistaiseksi lai-
minlyöty, katsoo Hemánus raivanneensa tietä,
esittäneensä uutta ja tulevaa tutkimusta aja-
tellen käyttökelpoista.

Jos kuitenkin lähdetään Hemánuksen pro-
pagandalle ja indoktrinaatiolle esittämistä mää-
ritelmistä, joissa keskeisenä erottelevana teki-
jänä on vaikutettavien tietoisuus vallankäy-
töstä, vaikutusyrityksistä ja vaikutuksista, voi-
daan mielestäni väittää, ettei propagandassa
ja indoktrinaatiossa sittenkään ole kysymys
kahdesta periaatteellisesta erilaisesta vaikutta-
misen muodosta. Minusta on selvää, että
tietoisuus vaikutusyrityksistä ja myös vaiku-
tuksista on jatkuva ja vieläpä yksilökohtai-
sesti ajassa muuttuva variaabeli. Muuttujan
toisessa ääripäässä ollaan yksilöstä ja tilan-
teesta riippuen täysin tietoisia vallankäytön
yrityksistä ja toisessa ääripäässä täysin tie-
tämättömiä näistä. Keskivaiheilla tietoisuus
on hämartyntä, vaistonvaraista. Introdusoi-
malla käsiteparin propaganda ja indoktrinaa-
tio määrittelemällä tavalla Hemánus itse
asiassa kohottaa tiedotusteoreettisen tutkimuk-
sen keskeiseksi seikaksi *tietoisuuden val-*

lankäytön yrityksistä. Hänen kirjassaan (ja kirjaa ennen lähes samansisältöisessä monisteessaan) esittämänsä indoktrinaation teoriaa onkin ehkä asianmukaisempaa kutsua *joukkotiedotuksen tiedostamattomien vaikutusten ja vaikutusyritysten teoriaksi.* En halua tässä ryhtyä kiistelemään siitä, onko tällainen teoriointi tiedotustutkimuksessa uutta vai ei, laiminlyötyä vai ei. Periaate esiintyi samana joka tapauksessa jo *Mertonilla*, kuten *Skvortsov* (1972, 130—133) on huomauttanut.

Edellisellä en suinkaan halua mitätöidä Hemánuksen teoreettisen tutkimuksen arvoa. Itse en ole aikaisemmin tavannut missään vastaavaa systemaattista esittelyä joukkotiedotuksen tiedostamattomien tai heikosti tiedostettujen vaikutusten ongelmakentästä. Kirjan johdattaa teemaa on mielestäni eritelty ja dokumentoitu todella melko ansiokkaalla tavalla, ja eräät kirjan spekulatiot ja esimerkit ovat varsin hyviä oivalluksia. — Ehkä suurin teoreettinen laiminlyönti on tapahtunut siinä, ettei Hemánus ole perusteellisesti pohtinut vaikutuksen käsitettä ja määritellyt sitä eksplisiitisti. Käsitys joukkotiedotuksen vaikutussellisuudesta yksilötasolla jää perin juurin klapperilaiseksi — ahtaasti ja suoraviivaisesti kausalistiseksi. — Mutta tässä haluan etupäässä polemisoida itse indoktrinaation käsitettä vastaan. Niin kuin edellä totesin indoktrinaatiossa ei ole kysymys esimerkiksi propagandasta perustavalla tavalla poikkeavasta vaikuttamisesta — kun käsitteet määritellään Hemánuksen esittämällä tavalla. Lähtisin siitä, että joukkotiedotuksen vaikuttamisen mekanismit voitaisiin pikemminkin hahmottaa esimerkiksi juuri Hemánuksen itsensä käyttämien oppimisen, kielen ja adaptaation teorioiden pohjalta kuin indoktrinaation ja propagandan jyrkän käsitteellisen erottamisen pohjalta. Tietoisuuden — muunkin kuin vaikutusyrityksiä koskevan — merkitys on vaikutustutkimuksessa joka tapauksessa keskeistä niin teoreettisella kuin empiiriselläkin alueella.

Olen itse (Pietilä 1973) pyrkinyt lähestymään vaikutusproblematiikkaa *Ahmavaaralta* omaksutusta näkökulmasta. Siinä vaikutustapahtuma nähdään yksilötasolla induktiivisesti yleistävän ajattelun mallin mukaisena tapahtumana tai prosessina — tavallaan tajunnan työjaksena. Tämä paradigma itse asiassa si-

sältää Hemánuksen oppimisen, kielen ja adaptaation teorioihin pohjaamat hahmotelmat vaikutusten mekanismeista, vaikka en niihin Hemánuksen veroisella otteella ja yhtä laajasti pystynytään pureutumaan. Katson kuitenkin, että esimerkiksi Ahmavaaraan (1970) ja muuhun tajunnan kybernetiikkaa koskevaan teoriaan perustuva lähtökohta saattaisi olla tiedotustutkimuksen teorianmuodostuksen kannalta hedelmällisempi kuin Hemánuksen esittämät kolme teoriapohjaa: mallioppiminen, kielijärjestelmän suhteellisuus ja yksilöstä riippumaton tajuntavaikutus ja adaptaatio (sivumennen sanoen oppiminen ja adaptaatio ovat minun mielestäni jo hyvin lähellä toisiaan tiedotustutkimuksen teoreettisina lähtökohtina). Se olisi hedelmällisempi, koska se olisi avarampi ja ohjaisi huomion jo omissa lähtökohdissaan tietoisuuden käsitteeseen. Induktiivinen yleistäminen on säännönmukaista päättelyä, ja lähtökohtana tällainen ajattelun malli ohjaisi tutkimuksen heti yleistämisen säännöstöihin, niiden sisällön, yhtenäisyyden, tajuisuuden ja synnyin erittelyyn.

Hemánus on aivan oikeassa todetessaan (s. 144, kursivoinnit hylätty — K. P.), että

»... tutkimusta on syytä kehittää eteen päin seuraavalla neljällä eri tasolla:

1. indoktrinaation mekanismit,
2. indoktrinaatiosisältö,
3. joukkotiedotusinstituutit sekä
4. koko yhteiskunnallinen järjestelmä (makrotaso).»

Omasta puolestani olisin kuitenkin taipuvainen hiukan muuttamaan terminologiaa edellä esitettyjen ajatusten mukaisesti. Ensimmäisellä tasolla puhuisin *induktion mekanismeista* ja toisella tasolla ylipäätään *joukkotiedotuksen sisällöistä*. Indoktrinaatiosisällöthän eivät mitenkään periaatteessa poikkeaa joukkotiedotuksen muusta sisällöstä, ja Hemánus (s. 68) joutuu itsekin toteamaan (esimerkiksi Jung ym. 1970, 52 tavoin), että lähes kaikki sisältö on intentionaalista indoktrinaation kannalta: »... joukkotiedotuksen lähettäjällä useimmiten on kaksi vaihtoehtoa: joko hän valitsee sanan jolla on hänen arvojensa kannalta myönteinen miellemerkitys, tai sanan jonka miellemerkitys saman mittapuun mukaan on kielteinen.»

Propagandan ja indoktrinaation käsitteellinen erottaminen on käsitykseni mukaan jouk-

kotiedotustutkimuksen traditiosta poikkeavaa. Luultavasti propaganda on esiintynyt useimmiten sellaisena yläkäsitteenä, jonka alaan myös indoktrinaatioksi kutsuttu on kuulunut. Näin on asianlaita esimerkiksi Klausilla (1971), jonka tärkein erottelu propagandan käsitteen sisällä, manipulaatio kontra tieteellinen agitaatio, viittaa jo toisenlaisiin lähtökohtiin kuin erottelu propaganda kontra indoktrinaatio. Erityisesti Klausin tutkimukset muistaen hieman kummastuttaa Hemánuksen väite (s. 160, nootti 3), että »erityisesti joukkotiedotuksen kieltä koskevaa marxilaista teoriaa ei liene kehitelty».

Indoktrinaation käsitteen kohottaminen tiedotustutkimuksen teoriassa vaikutuksen analyysin keskeiseksi käsitteeksi on muussakin mielessä hieman puumallista. Epäilemättä käsitteellä on edistyksellisen yhteiskuntapolitiikan kannalta edullisia konnotaatioita (»ujuttaminen» kuten Hemánus itsekin toteaa), joiden voidaan osoittaa kytkeytyvän lujasti vallitsevaan talous- ja yhteiskuntajärjestelmään. Kuitenkin käsite on tavallaan staattinen ja on omiaan ohjaamaan tutkimusta sille linjalle, jota Allardt (1971) kutsuu »tapahtuvan muutoksen tutkimukseksi», kun vaihtoehtona voisi olla »ohjatun muutoksen tutkimus». Joukkotiedotuksen vaikutusteorioiden perimmäinen kysymys on aina »Vaikuttaako joukkotiedotus yhteiskunnalliseen kehitykseen?» Tiedotustutkimuksen oikeutus on vastauksen etsiminen siihen. Peruskysymykseen liittyvät jatkokysymykset ovat »Jos vaikuttaa, niin millä kaikilla tavoilla?» ja »Mikä on joukkotiedotuksen osuus yhteiskunnallisessa kehityksessä ja mitkä ovat joukkotiedotuksen suhteet muihin yhteiskunnallisen kehityksen perusvoimiin?». Luultavasti en tee Hemánukselle suurtakaan vääryyttä, vaikka väitän hänen teoreettisten peruslähtökohtiensa olevan juuri nuo edellä mainitut kysymykset. Peruskysymyksiin vastattaessa huomio kuitenkin ohjautuu syrjään toisarvoisille raiteille, jos ensi sijassa keskitytään tarkastelemaan taloudellisen ja yhteiskunnallisen järjestelmän säilymisen ja vahvistumisen ehtoja. Indoktrinaatiohan on Hemánuksen Nordenstreng-sitaatin mukaan (s. 14) »vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kansalaisten ympärille levittämä suojamuuri». Ne ehdot, joita joukkotiedotusjärjestelmä kokonaisuutena

asettaa yhteiskunta- ja talousjärjestelmän kehittämiseksi tai muuttamiseksi, eivät paljoakaan selviä siten, että aletaan »indoktrinaation» asemesta tutkia »propagandaa». Minusta jo tällaiset nimikkeet kahlitsevat tutkimusta ja niin kuin nimikkeiden käyttö joukkotiedotuksessa muutenkin johtavat tajuamaan ilmiöt »kaavamaisella, yksioikoisella, harhaanjohtavasti yleistävällä tavalla».

Kauko Pietilä

Lähteet

- Erik Allardt: Rakenteellisista, institutionaalisista ja kulttuurisista selityksistä. *Sociologia* 3/1971, 111—124.
- Yrjö Ahmavaara: Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia. Helsinki 1970.
- Gerhard Jung, Hans Poerschke ja Edmund Schulz: Beiträge zum Begriff der gesellschaftliche Information. Leipzig 1970.
- Georg Klaus: Sprache der Politik. Berlin (DDR) 1971.
- Kauko Pietilä: Näkikö silmä, kuuliko korva. Tampereen Yliopiston Tutkimuslaitos, A-tutkimuksia 44/1973.
- L. Skvortsov: Ideology and Social Progress. Moscow 1972.

CHARLES L. TAYLOR & MICHAEL HUDSON, *World Handbook of Political and Social Indicators*, 2nd ed. Yale University Press, New Haven 1972, 443 s.

J. DAVID SINGER & MELVIN SMALL, *The Wages of War, 1816—1965. A Statistical Handbook*. John Wiley & Sons, New York 1972, 419 s.

ARTHUR S. BANKS, *Cross-Polity Time-Series Data*. The MIT Press. Cambridge, Mass. 1971, 300 s.

Kvantitatiivisen tutkimusotteen läpimurto kansainvälisen politiikan tutkimuksessa 1960-luvun puolivälin tienoilla on johtanut erilaisten data-käsikirjojen julkaisemiseen. Tosin

niiden ilmestymisessä on havaittavissa tiettyä viivettä, sillä monet niistä tulevat painosta vasta nyt, jolloin yksioikoinen kvantitatiivismi on joutunut yhä voimakkaamman kritiikin kohteeksi. Tämä viive on luonnollisesti selitettävissä sillä, että aineistopankkien — joihin tällaiset kirjat useimmiten pohjautuvat — rakentaminen vaatii toki aikansa. Datakirjojen edelläkävijänä voidaan pitää v. 1964 julkaistua *World Handbook*'in ensimmäistä versiota, joka paljolta pohjautui Karl W. Deutschin luomalle tutkimusperinteelle. *World Handbook*'in ensimmäinen painos oli jossain määrin aikaansa edellä ja sen käyttökelpoisuutta osoittavat ne useat tutkimukset, joissa tätä aineistolähdettä on käytetty hyväksi.

Kansainvälisen politiikan tutkimuksen kvantitatiivisuutta koskeva keskustelu aaltoilee edelleenkin varsin myrskyisänä, vaikkakin tietynasteista tasoittumista on tässä suhteessa havaittavissa. Datakirjat saattavat toimia tässä keskustelussa hyvinkin eräänlaisina parjatun kvantitatiivismin symboleina. Tämä asiointila on jossakin määrin epätoivottava, sillä jokainen tutkimussuunta tarvitsee kokemusperäistä ja myös määrällistä, numeroituvaa aineistoa ja tässä mielessä datakirjoilla on olemassaolon oikeutuksensa. Kvantitatiivismin kritiikissä on pidettävä huolta siitä, ettei lasta — datakirjoja — heitetä pois pesuveiden — tarpeettoman kvantitatiivismin — mukana. Samalla on kuitenkin myös havaittava se, että datakirjoilla on omat rajoituksensa, joihin palaan myöhemmin, sillä parhaimmillaankin ne pystyvät kertomaan ainoastaan osatotuuden yhteiskuntien ja kansainvälisen järjestelmän luonteesta ja rakenteista.

Taylorin ja Hudsonin *World Handbook* sisältää tiedot kaikkiaan 57 muuttujasta sekä niiden keskiarvot, mediaanit, keskihajonnat ja jakautuman vinouskertoimet. Suurin osa esitetyistä muuttujista antaa tietoja kansallisista attribuuteista — poliittisesta järjestelmästä, sosiaalisesta ja taloudellisesta kehityksestä sekä poliittisista protesteista ja toimeenpanelinten vaihtuvuudesta — kun taas valtioiden kansainvälisiä suhteita kuvaavat muuttujat jäävät vähemmälle huomiolle (niitä on kaikkiaan seitsemän kappaletta). Verrattuna ensimmäiseen painokseen *World Handbook* on muuttunut aika tavalla: entisiä muuttujia on poistettu ja

uusia on tullut tilalle. Samoin on poistettu ensimmäisessä painoksessa esitetty noin 100 sivun mittainen analyysiosa — lähinnä korrelaatioanalyysijä — ja tyydytty pelkkään muuttujien esittämiseen. Lisäksi on havaittavissa muutos kansantulo- ja tuotantotekijätilastoista kohti poliittisempia muuttujia. *Handbookin* eräänä positiivisena puolena voidaan lisäksi pitää sitä, että ennen jokaisen muuttujaryhmän esittämistä on sangen laaja ja havainnollinen selvitys muuttujien taustasta, käytetyistä mittaustekniikoista sekä eräitä viitteitä niiden teoreettisesta merkityksestä.

Singerin ja Smallin sotatilastoilla on ehkä kaikkein kunniaakkain sukupuu nyt esillä olevista käsikirjoista. Ovathan saman teeman kimpussa häärineet aikaisemmin mm. Pitirim Sorokin, Quincy Wright ja Lewis Fry Richardson. Samoin ilmestyy jatkuvasti vastaavantyyppisiä käsikirjoja (ks. *Wars and Revolutions: A Comprehensive List of Conflicts, Including Fatalities. Part One: 1820 to 1900.* Hoover Institution on War, Revolution and Peace. Stanford 1971, 161 ss.). Singerin ja Smallin käsikirja kytkeytyy suoranaisesti Singerin *Correlates of War*-projektiin, jossa on koottu ja analysoitu tietoja puolentoista vuosisadan ajalta paitsi sodista myös kansainvälisistä järjestöistä, sotilasliitoista, valtioiden diplomaattisesta statuksesta ja taloudellis-teollisesta kapasiteetista. 'The Wages of War' sisältää sangen hienojakoisen luokittelujärjestelmän sotien systematisoimiseksi (kaikkiaan tarkastellaan 93 sotaa). Sotia tyypitellään sangen monella tavalla ja lisäksi huomioidaan niiden kesto, intensiteetti (mukaanottamisen rajana vähintään 1000 kaatunutta) sekä kaikkien sotaan osallistuneiden valtioiden väestö ja armeijoiden yhteiskoko ennen sodan puhkeamista. Lisäksi luokitteluluissa on huomioitu paitsi järjestelmän kannalta keskeisten valtioiden väliset sodat, myös 'extrasystemic wars', ts. kolonisaatio- ja imperialistiset sodat. Kaiken kaikkiaan tietoja tarjotaan 16 muuttujan osalta.

Singerin ja Smallin kokoama käsikirja sisältää myös joitakin korrelaatio- ja trendianalyysijä. Nämä analyysit osoittavat mm. sen, että jos järjestelmän koko vakioidaan, niin sotien määrä on tutkittuna ajanjaksona vähenevässä, kun taas uhrien ja valtiokuukausien (= sodan kesto kuukausina $\times$ osallistuvien

maiden määrä) kohdalla trendi on nouseva. Analyysi ulotetaan jopa kuukausiin ja vuoden aikoihin — ja tämä kaiken lisäksi kaikkien valtioiden osalta, jota voitaneen pitää täsmällisyyden liioitteluna — jolloin päädytään siihen tulokseen, että sodat aloitetaan usemmiten huhti- ja lokakuussa (positivismin kukkainen!). Sen sijaan valtiopareittain annettu tieto niiden yhteisistä sodista useiden muuttujien valossa on hyödyllistä ja sitä voidaan käyttää monin tavoin hyväksi jatkoanalyseissa sekä suhteuttaa moniin muihin muuttujiin. Tosin näiden tietojen osalta tulee keskeisesti esiin painotusongelma, sillä sotatilalla Suomen ja Australian tai Suomen ja Brasilian välillä toisen maailmansodan aikana tuskin on samaa merkitystä kuin sotatilalla Englannin kanssa, puhumattakaan Neuvostoliitosta.

Banksin kokoama käsikirja on tietoaainestonsa puolesta kaikkein laajin, sillä se sisältää tietoja 102 muuttujasta useimpien valtioiden osalta ajanjaksolta 1815—1966. Banksin esittämät muuttujat voidaan luokitella seuraaviin laajempiin ryhmiin: yleinen tausta (3 muuttujaa), poliittiset instituutiot ja niiden muutokset sekä poliittiset tapahtumat (31 muuttujaa), kaupungistuminen (10 muuttujaa), kasvatus ja sivistys (13 muuttujaa), kommunikaatio (22 muuttujaa) sekä sosiaaliset ja taloudelliset indikaattorit (23 muuttujaa). Jo nämä luvut osoittavat sen, että Banksin esittämien tietojen pohjalta on sangen helppoa rakentaa hyvinkin monenlaisia tutkimusasetelmia valtioiden ja kansainvälisen järjestelmän muutoksista, niitä voidaan käyttää myös testattaessa erilaisia kasvumalleja. Banksin käsikirjan perusrakenne on sopusoinnussa viime aikoina yhä selvemmin esiintuodun vaatimuksen kanssa siitä, etteivät yhteiskuntatieteet voi olla ahistoriallisia luonteeltaan, vaan niiden täytyy kyetä luomaan myös nykyhetken ongelmia tutkittaessa niille mielekäs historiallinen tausta (jolloin voidaan lisäksi soveltaa geneettistä selitystapaa).

Sekä Banksin että Singerin ja Smallin käsikirjat tarjoavat siis pitkäaikaistietoa ja ovat tältä kannalta katsottuna hyödyllisiä. Tällaisten datakirjojen ja historian/historiantutkimuksen suhde on jossakin määrin epäselvä. Singer ja Small kommentoivat omia havaintojaan seuraavasti: 'We are grateful to the army

of historians who alternately delighted us with their painstakingly gathered military statistics, and infuriated us with the Olympian disdain for the comparative and the nomothetic'. Tietynlaista konvergenssia onkin havaittavissa: kansainvälisen politiikan tutkijat suuntautuvat yhä useammin pitkittäisanalyysiin ja toisaalta on syntymässä kvantitatiivisen historian koulu-kunta. On kuitenkin epävarmaa johtaako tällainen konvergenssi mielekkääseen lopputulokseen, sillä historian tutkimus ei toki ole pelkkää kvantitatiivisten trendien kuvaamista ja niiden yhteensovittamista. Tällaiseen tutkimusotteeseen sortuminen riistää sekä historian tutkimukselta että kansainvälisen politiikan tutkimukselta erään olennaisen piirteen: teorian rakentamisen ja luovan ajattelun. Kvantitatiivinen tieto ei voi koskaan olla enempää kuin tutkimuksen apuväline.

Toinen keskeinen ongelma liittyy erilaisiin tapahtuma- ja toimintamuuttujiin, joita esiintyy pääasiassa Banksin sekä Taylorin ja Hudsonin kokoamissa kirjoissa. Tämä ongelma on tietojen epäluotettavuus. Tämä toteamus koskee tietysti myös Singerin ja Smallin teosta, mutta toisaalta kaikki laajamittaiset sodat valtioiden välillä on helpompi rekisteröidä kuin esim. kaikki maailmassa esiintyneet hallitusten vastaiset mielenosoitukset. Osoituksena siitä, ettei ongelma on vähäinen edes sotien kohdalla, voidaan viitata siihen Singerin ja Smallin havaintoon (ss. 79—82), että neljän eri lähteen (Richardson, Sorokin, Wright sekä Singer ja Small) yksimielisyys sotien rekisteröinnistä v. 1819—1925 oli ainoastaan 12 %, ja lähdepareittain tarkasteltuna se nousi korkeimmillaankin vain 46 %. On todella syytä kysyä, kuinka tarkkaa tietoa saadaan sitten lähes kaikkia itsenäisiä valtioita koskevista toimintamuuttujista, kuten mellakoista, poliittisen väkivallan uhrien määrästä, hallituksen vaihdoksista, salamurhista, sissisodista, vallankumouksista ja 'puhdistuksista' (kaikki nämä muuttujat on poimuttu em. Banksin sekä Taylorin ja Hudsonin teoksista).

Konkreettinen kuva tilanteesta saadaan tarkastelemalla Suomessa toisen maailmansodan jälkeen esiintyneitä yleislakkoja. Banksin mukaan Suomessa esiintyi v. 1947—48 kumpainakin vuonna kaksi yleislakkoa, mutta sen sijaan v. 1956 ei tällaista tapahtunut. Mella-

koita oli v. 1948 kaksi, v. 1949 yksi sekä v. 1962 samoin yksi. Toisaalta havaitsemme Taylorin ja Hudsonin käsikirjasta, että v. 1948 mellakoita oli kaksi, seuraavana vuonna viisi, v. 1960 esiintyi samoin viisi mellakkaa, v. 1966 kuusi ja seuraavana vuonna ainoastaan yksi. Jo pelkkä kahden lähteen korrelaatio-analyysi johtaisi sangen masentavaan lopputulokseen. Taylor ja Hudson ovat tosin selvitelleet toimintatilastojen reliabiliteettikysymystä sangen laajasti (ks. ss. 391—423) ja jo tämänkin vuoksi heidän aineistonsa vaikuttaa luotettavammalta kuin Banksin tiedot, joiden paikkansapitävyys ei muutamien hajatestien pohjalta vaikuta kovinkaan lupaavalta. Tähän kritiikkiin voidaan luonnollisesti vastata toteamalla, että suuriin havaintomääriin pohjautuvissa tutkimuksissa ei muutamalla harhaisella tiedolla ole kovinkaan suurta vaikutusta. Tämä tietysti pitää paikkansa, mutta ei suinkaan poista esille otettua ongelmaa, varsinkaan rajoitetumpaan havaintomäärään perustuvissa tutkimuksissa.

Vielä olennaisempi puute toimintatilastoissa, etenkin silloin, kun ne koskevat sosiaalisia konflikteja, on niiden *atomisoiva* vaikutus. Yksityiset konfliktitoimet erotetaan toisistaan ja summataan yhteen ja tätä kautta päädytään kauniiseen aikasarjaan. Tämä menettely johtaa kuitenkin siihen, että analyttisesti tärkein ilmiö, itse *konfliktimuodostuma*, jää huomiota vaille. Pelkkien yksityisten konfliktitoimien tarkasteluun rajoittuva konfliktianalyysi vie hyvältä tahdosta huolimatta harhateille ja juuri tämäntyyppiseen erittelyyn datakirjojen välittämä aineisto houkuttelee.

Kaiken kaikkiaan edellä esitetty arvio viittaa siihen, että datakirjoissa kaikkein hyödyllisintä ja luotettavinta materiaalia sisältyy taloudellista (esim. bruttokansantuote), sosiaalista (esim. lukutaitoisuusprosentti) sekä poliittista (esim. puoluelaitoksen fragmentoitumisaste) järjestelmää instituutiona kuvaaviin muuttujiin. Useimmissa tapauksissa niiden reliabiliteetti on sangen korkea, eikä niiden kriteerien ja mittausperusteiden suhteen esiinny kovin laajaa erimielisyyttä. Myös Taylor ja Hudson ovat yrittäneet päästä tästä konsensussesta osalliseksi — 'our own view is that aggregations of armed attack events have much the same analytic utility in political

analysis as aggregate gross national products in economic analysis' (s. 59) — mutta tämä yritys ei poista sitä peruseroa, joka on edellä mainittujen sekä toimintamuuttujien välillä. Tässä suhteessa toimintamuuttujien kanssa verrannollisia ovat monet liberalismi-sosialismiuottuvuudelle sijoittuvat muuttujat. Esimerkkinä voisi mainita vaikka sellaiset liberaalimin korostamat toleranssivapaudet kuin vaalien ja lehdistön vapaus — nämä muuttujat sisältyvät Hudsonin ja Taylorin käsikirjaan — joiden määrittelyn ja operationalisoinnin osalta tuskin on mahdollisuus päästä kovin laajaan yksimielisyyteen.

Rajoituksesta mestari tunnetaan, oli sitten kysymys vaikka datakirjojen käytöstä.

Raimo Väyrynen

ELLIOT ARONSON, *Sosiaalinen eläin*. Otava, Helsinki 1973 368 s. (amerikkalainen alkuteos: *The Social Animal*, San Francisco 1973)

Mitä on sosiaalipsykologia? Mikä saa aikaan ihmisen yhdenmukaistumisen sosiaaliseen ympäristöönsä ja mitä siitä seuraa? Onko konformistisuus hyvä vai paha asia? Kuinka ihmisiä voidaan manipuloida joukkotiedotuksella ja propagandalla? Mikä saa ihmisen etsimään oikeutusta omille teoilleen, erityisesti moraalisesti arveluttaville? Onko agressiivisuus vaitomaista ja välttämätöntä? Voidaanko sitä vähentää? Miksi olemme niin ennakkoluuloisia? Mm. tällaisiin kysymyksiin Elliot Aronson etsii vastausta teoksessaan *Sosiaalinen eläin*. Hän keskustelee myös siitä, millä perusteilla ihmiset pitävät toisistaan, ja siitä, kuinka ns. ihmissuhdeharjoitusryhmissä annetaan sosiaalipsykologista terapiaa. Kun sosiaalipsykologilla lähestymistavalla on perinteitä myös politiikan tutkimuksessa, saattaa olla paikallaan silloin tällöin tarkistaa, mitä politiikan tutkijan kannalta kiintoisaa tällaisiin tuoreimpiin sosiaalipsykologian tuotteisiin sisältyy.

»Elegantti» on oikea sana kuvaamaan Aronsonin teoksen yleisilmettä. Muutamalla huolellisesti valitulla käsitteellä ja yksinkertaisilla teoreettisilla asetelmilla hän näet pyydys-

tää lukijalleen roiman saaliin länsimaisen sosiaalipsykologian kasautunutta tietoa. Oman jäntevyytensä kirjalle antaa myös sen metodinen ote, sillä suorastaan puritaanisella johdonmukaisuudella tekijä hakee empiriansa kokeellisen sosiaalipsykologian puolelta. Näyttää jopa siltä, että hän asettaa arkihavainnoinnin tilastollisen menetelmän edelle. Joka tapauksessa juuri arkielämästä otetut esimerkit lyövät kirjaan läpikotaisen leiman. Aronsonin kirjoitustyyli on mestarillista: kevyttä ja vavahduttavaa samanaikaisesti.

Sosiaalipsykologian avainkäsitteenä Aronson pitää »sosiaalista vaikuttamista» ihmisten vaikuttamista toisten ihmisten uskomuksiin ja käyttäytymiseen. Sosiaalinen vaikuttaminen ilmenee mm. »konformistisuutena» eli ihmisen mielipiteissä tai käyttäytymisessä tapahtuvana muutoksena, jonka saa aikaan toisen ihmisen tai ihmisryhmän aiheuttama paine. Aronson osoittaa, kuinka konformistisuus (kuten nonkonformistisuus) voi joskus olla suosittelava asia, mutta toisessa yhteydessä johtaa tragedioihin. Niinpä Hitleriä ympäröinyt sisärengas oli täysin konformistinen. Kuten Aronson toteaa Speerin muistelmiin pohjautuen, minikäänlaisia poikkeamia ei sallittu; vallitsi ilmapiiiri, jossa barbaarisimmatkin teot näyttivät järkeviltä. Ei ollut ketään pilkkaamassa tai arvostelemassa todellisuudesta irtoantunutta, yksimielisyyden illusiossa elävää natsien johtorengasta.

»Yhdenmukaistumis»-käsitteen varassa ei voida edetä kuitenkaan kovin syvälliseen analyysiin. Aronson jakaakin reaktiot sosiaaliseen vaikutukseen edelleen kolmeen ryhmään: »mukautumiseen», »samaistumiseen» ja »sisäistämiseen». Mukautuminen perustuu halun saada palkinto tai haluun välttää rangaistus, se on siis laskelmoiva reaktio. Samaistuessaan taas yksilö haluaa olla vaikuttajan kaltainen ja yhdenmukaistuu tästä syystä. Kaikkein syvällisin reaktio sosiaaliseen vaikuttamiseen on kuitenkin sisäistäminen, vaikuttajan arvojen ja uskomusten omaksuminen osaksi omaa maailmankuvaa. Poliitiikan tutkimuksen kannalta tällä käsitteistöllä on mielenkiintoa jo siksi, että sillä on yhtymäkohtia eräisiin toisiin käsitteisiin, kuten »valta» ja »uskottavuus». Onko esim. USA:n poliitiikan epäonnistuminen Kaakkois-Aasiassa hedelmällisesti

selitettävissä siten, että se on perustunut ensikädessä vallankäyttöön eli palkintojen ja rangaistusten jakamiseen ja johtanut siten vain tilapäiseen mukautumiseen? Entä onko puolueettoman valtion, joka pyrkii saavuttamaan poliitikalleen uskottavuuden, pyrittävä nimenomaan siihen, että sen kannalta tärkeät suurvallat sisäistävät sen aseman arvokkaaksi osaksi vallitsevaa kansainvälistä järjestelmää; vai riittääkö, että puolueeton »pelaa suurvallat» omalla kohdallaan »toisiaan vastaan» ja tasapainottelee syntyneellä voimien vastakkaisasetelmalla? Mukautuminen, samaistuminen ja sisäistäminen liittyvät myös mm. Etzionin integraatiotutkimuksessa käyttämään viitekehykseen.

Poliitiikan tutkimuksen kannalta kiintoisa on myös Aronsonin joukkotiedotusta, propagandaa ja suostuttelua koskeva analyysi. Esim. vennamolaisuuden menestystä on meillä kyllä poliitiikan tutkijoiden piirissä selitetty mm. sillä, että Vennamo osasi taitavasti vedota valitsemansa kohdeyleisön tunteisiin, mutta nämä selitykset ovat yleensä perustuneet tieteellisesti ajatellen varsin alkeellisiin aineksiin. Sosiaalipsykologit ovat tehneet paljon kokeita, joiden tuntemus antaisi poliittista propagandaa ja suostuttelua koskeville analyysirytyksillemme syvyyttä. Erityisesti pelottelun taidokas käyttäminen on suostuttelussa tehokasta ja usein se johtaa myös haluttuun toimintaan (esim. äänestyskäyttäytymiseen!).

Sosiaalipsykologiassa on teorioita, joilla on yritetty selittää miltei mitä hyvänsä. Viite-ryhmäteoria on tästä hyvä esimerkki. Toinen samantapainen on kognitiivisen dissonanssin teoria, jolla on keskeinen asema Aronsonin kirjassa. Poliitiikan tutkijaa saattaa kiinnostaa tietää, miksi Hruštšev uskoi Berijan raiskanneen yli sata naista, kun Malenkov sanoi henkivartiostonsa päällikön kertoneen niin. Aronsonin tulkinta on tämä: Hruštševilla oli tarve oikeuttaa oma Berijaan kohdistuva julmuutensa (H oli B:n vastaisen liittoutuman johtomies; B vangittiin ja teloitettiin) ajatus »olen oikeamielinen valtiomies, saatoin kelpo miehen perikatoon» olisi tuntunut epämuksulta. Omien tekojen etu- ja jälkikäteinen oikeuttaminen tai järkiperaistaminen on poliitikassa yleistä, mistä esim. poliitikkojen muisteltamat usein tarjoavat esimerkkejä. Jos poli-

tiikan tutkija haluaa tutustua syvällisesti tämäntyyppisiin käyttäytymisilmiöihin psykologiselta, tai oikeammin psykologikaan, kannalta, hän tuskin voi löytää paremmin kirjoitettua johdantoesitystä kuin Sosiaalinen eläin. Tosin on syytä pitää mielessä, että esim. kognitiivisen dissonanssin teoria sopii paremmin politiikan tutkimuksen täydentäväksi apuvälineeksi kuin tutkimusta suoranaisesti ohjaavaksi kehukseksi. Mitä hyvänsä voidaan katsoa kognitiivisen dissonanssin näkökulmasta, mutta se mitä nähdään ei aina ole olennaista.

Jos Aronsonin teos onkin sisäisesti kaunis, se jää ulkoisesti latteaksi. Tarkoitin tällä sitä, että tekijä useimpien muiden sosiaalipsykologien tapaan katsoo asioita vain oman tieteenalansa perspektiivista ja sittenkin ymmärtää tämän perspektiivin kovin psykologisoivasti: kytkennät yhteiskunnan rakenteellisiin ilmiöihin puuttuvat. Myös Aronsonin eettinen sanoma jää jossakin määrin horjuvaksi, koska häneltä näemmä puuttuu tykkänään ns. yhteiskunnallinen tietoisuus tai se ei ainakaan tule esiin tekstissä. Tässä mielessä Aronsonilla olisikin paljon opittavaa Antti Eskolan Sosiaalipsykologiasta.

Harto Hakovirta

KULLERVO KILLINEN, Pääsihteerikilpa. Putosiko Max Jakobson — vai putosiko Suomi? Kirjayhtymä, Helsinki 1973, 209 s.

SAKARI MÄÄTTÄNEN, Tapaus Jakobson. YK:n pääsihteerinviran täyttäminen 1971 ja tapahtumien taustaa Suomen kannalta katsotuna. Weilin + Göös, Helsinki 1973, 234 s.

Joulukuussa 1971 Suomen ehdokas YK:n pääsihteerikilvassa hävisi ratkaisevassa äänestyksessä ja nyt vuonna 1973 meille suomalaisille on tarjottu kaksi mallia spekuloida Neuvostoliiton veton syistä. Nimenomaan tämän asian selvittäminen on kummankin kirjoittajan perimmäinen tavoite. Kovin koukeroiset ovat kuitenkin kirjoittajien tiet: lukija saa Killisen teoksessa mm. tietää, että Kansainliiton ensimmäinen pääsihteeri »James Eric Drummond oli syntynyt 1876 ja polveutui vanhasta aatelis-

suvusta. Sen päämies oli Perthin kreivi, minkä arvon Drummond myöhemmin peri lapsettoman velipuolensa kuoltua...» jne. Määttäsän mielestä asian taustaa taas valaisee esimerkiksi se, että Jakobsonin kesämökissä on sisäveesa. Nämä esimerkit kuvastavat myös kummankin kirjoittajan strategiaa. Määttänen keskittyy Jakobsoniin; taustaan, toimintaan, henkilösuhteisiin sekä mielipiteisiin pyrkien näistä tekijöistä poimimaan potentiaalisesti Neuvostoliiton äänestyskäyttäytymistä selittävät tekijät. Killinen taas rakentaa päättelystrategiansa siten, että ko. kilpailu on nähtävä historiallista taustaa vasten; on katsottava miten kaikki Kansainliiton ja YK:n pääsihteerit eri tilanteissa ovat toimineet, mikä vaikutus sillä on ollut kansainvälisen järjestön kehittymiseen ja miten Neuvostoliitto on kuhunkin pääsihteerin asenoitunut. Esimerkiksi Avenolin toiminnan Neuvostoliiton Kansainliitosta erottamiseksi kirjoittaja olettaa vaikuttaneen myös maan YK-käyttäytymiseen. Nähdäkseni Killisen lähtökohta tässä suhteessa, historiallisen ja järjestöllisen taustan esiinnostaminen on oivallinen. Kokonaan toinen asia on, että hän on vienyt tämän lähestymistavan äärimmäisyyksiin saakka, kasannut yhteen Kansainliiton ja YK:n historiikkaa pääsihteerinäkökulmasta tarkasteltuna kronologisesti edeten ja kokonaisuudessaan veraten ikävyyttävällä tavalla. Vasta kirjan viimeiset viisikymmentä sivua käsittelevät sitä aihetta, mitä teoksen nimi edellyttää.

Määttäsän työskentelytapa on ollut toinen. Hän on koonnut aineistoksi valtaisan määrän haastatteluja ihmisiltä, jotka tietävät, ynnä runsaasti lehdistö- ja muuta tausta-aineistoa. Tämän materiaalin pohjalta hän on kartoittanut Jakobsonin elämäkerran varsin detaljoitusti — aavistellut jopa tulevaakin elämäkarta. Kirjan varsinainen anti ei kuitenkaan sisälly tähän, vaan sen diplomaattisen pelin tarkastelemiseen, jota Suomen ulkoministeriön keskeiset virkamiehet pääsihteerin viran saamiseksi Jakobsonille harjoittivat. Määttänen on pystynyt jossakin määrin paljastamaan niitä kanavia ja niitä toimintamuotoja, joita käytettiin, sekä ennen kaikkea niitä ajattelutapoja, jotka ulkoministeriön korkeimman virkamiehistön toimintaa luonnehtivat. Hänen on onnistunut valottaa tämän byrokratian 'epäviraalista organisaatiota' ilmeisesti jokseenkin luo-

tettavalla tavalla. Tällaisen epävirallisen organisaation syntyminen virallisen oheen on tunnetusti mitä luonnollisin asia. Ymmärrettävää siis on, että sellainen on löydettävissä ulkoministeriöstäkin pätevien, voimakastahtoisien, kunnianhimoisten miesten joukosta. Määttäsen argumentti ulottuu kuitenkin kauemmaksi: »ulkoministeriön vanhakantaisen rakenteen ja sen epäpoliittisuuden vuoksi tehokkailta ja kunnianhimoisilla teknokraateilla oli mahdollisuus tehdä palatsivallankaappaus, joka ajan mittaan... vietiin niin täydelliseen päätökseen, että 'neljä—viisi Suomen ulkopoliittikan tekevää miestä' eivät ainoastaan toimineet ohi parlamentaarisen päätöksentekoköytännön — mm. eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan — vaan ottivat Suomen kohtalon omiin käsiinsä toimimalla häikäilemättömästi ohi presidentin» (s. 104). Määttänen pystyy teoksessaan kyllä osoittamaan korkeissa asemissa olevien virkamiesten vaikuttaneen keskeisesti asioiden kulkuun ja ehkä taivuttaneen presidentinkin mukaansa, mutta yllälainatulle väitteelle ei kirjassa yksinkertaisesti ole riittävästi evidenssiä.

Killinen kirjaa kolme perusolettamusta, jotka on esitetty Neuvostoliiton vetolle: Jakobsonin juutalaisuus, aktiivisuus sekä Suomen ulkopoliittikan »itsenäistymispyrkimykset». Kirjoittajan johtopäätös on se, että »yksiselitteistä selvitystä ratkaisuun vaikuttaneista monista tekijöistä ja niiden välisistä painoeroista tuskin koskaan saamme». Eräät spekulatiot Killinen nähdäkseni oikeutetusti hylkää perusteettomina, kuten Jakobsonin juutalaisuuden, ranskan kielen taidon puutteen tai oikeistolaisuuden vaikutuksen. Jossakin määrin kyseenalaisempi on Killisen teesi, että äänestyskäyttyminen YK:ssa ei ole vaikuttanut, koska Suomen edustajana Jakobson »on tietenkin voinut puhua ja äänestää vain Suomen ulkopoliittisen linjan mukaisesti». Tunnettu tosiasia on, että Jakobson muotoili tuota politiikkaa varsin suurella määrällä. Virallisen opin mukaan Killinen myös kiistää ajatuksen, että veto olisi millään tavalla suuntautunut Suomea vastaan; kyseessä on ensisijaisesti henkilövaali. Vaikkei Killinen suoraan sanokaan, hän antaa ymmärtää, että nimenomaan Jakobsonin voimakastahtoisuus, halu tehdä YK:sta tehokas järjestö, pelotti Neuvostoliittoa, jolle YK:n peruskirjaan tarkasti pitäytyvät, pikemminkin va-

rovaiset pääsihteerit sopivat paremmin. Niinikään kirjoittaja esittää ajatuksen, että päätöksen osatekijänä saattoi myös nimenomaisesti olla Neuvostoliiton pyrkimys »vaihteen vuoksi» tukea Itävaltaa, kun sekä ETYK- että SALT-kokousten järjestäminen Helsingissä oli lujittanut Suomen puolueettomuutta.

Myöskään Määttäsen teoksesta emme saa »yksiselitteistä selvitystä ratkaisuun vaikuttaneista monista tekijöistä». Mutta kun Killinen sulkee tiettyjä spekulatioita nimenomaan ulkopuolelle, voidaan sanoa, että Määttäsen kirjassa ne oikeastaan kaikki hyväksytään. Ja Määttänen osoittaa haastattelutiedoin perusteita useimmille käytetyille argumenteille — vastakkaisillekin. Punaisena lankana teoksessa on kuitenkin Jakobsonin asenteiden, suhtautumistavan, mielipiteiden painottaminen, ja niinpä kirjoittaja on kaivanut esiin Jakobsonin lehtikirjoituksia, jopa 1940-luvun puolivälistä asti; voimakkaimmin painottuvat kuitenkin Diplomaattien talvisota sekä Kuumalla linjalla. Diplomaattien talvisota todetaan osasyiksi »tähten sammumiseen» (s. 75); Kuuman linjan englanninkielisen selityksen Suomen asemasta sanotaan »musertaneen Maxin» (s. 126). Määttänen kertoo myös NKP:n keskuskomitean jäsenen perustelleen kielteistä suhtautumista Jakobsonin yya-sopimus-tulkinnoilla, hänen äänestyskäyttyymisellään YK:ssa (al-Aksa-moskeija), juutalaisella syntyperällä (s. 217). Toisen neuvostoliittolaisen virkamiehen mukaan Neuvostoliitto oli loukkaantunut siitä, ettei Jakobson ollut osoittanut sille samanlaista kunnioitusta kuin muille suurvalloille (s. 216). Niinikään neuvostoliittolaisten virkailijoiden kerrotaan »ottaneen hyvin vakavasti Max Jakobsonin vanhempien toiminnan siionistiliikkeessä» (s. 170); neuvostoliittolaiset YK-diplomaatit taas sanoivat arabien kielteisen suhtautumisen olleen Jakobsonin 'pahin kompastuskivi' (s. 171), ja sitten lopulta saamme tietää, että »Max Jakobsonin kirjoilla ei Neuvostoliiton edustaja katsonut olevan merkitystä. Jos hän lieneekin esittänyt mielipiteensä kirjoissaan, hän oli laajakatseinen diplomaatti, joka edusti Suomen erikoisasemaa» (s. 222).

Tyhjentävä vastaus pääsihteerikilvan taustaan ei siis Määttäsen kirja ole, niinkuin hän esipuheessa itsekin toteaa. Lukijan kannalta harmillisinta on se, että kun tekijä on käyttä-

nyt niin paljon aikaa ja energiaa ainutlaatuisen ja antoisan materiaalin kokoamiseen, hän ei ole malttanut työstää sitä loppuun asti korkeatasoiseksi: raportiksi ja analyysiksi, johon hänellä olisi edellytykset, vaan suoltaa sen kirjassa ulos puolijalostetussa tahi peräti jalostamattomassa muodossa. Haastattelut on purettu nauhalta ranskalaisiin viivoihin, osa peräti sitaattimerkkien sisään. Mitään kovin huolekasta valintaa ei näytä suoritetun, vaan juorut ja keskeneräiset päätelmät ovat kaikki kelvanneet yhtä lailla ja samaan asiaan liittyviä käsityksiä on siroteltu sinne tänne; virheet sijoittuvat faktojen lomaan. Niinpä saamme tietää muutamien »asiantuntijoiden pitävänkin 'historian oikkuna', että sana (puolueettomuus) saatiin alkuperäiseen vuoden 1948 sopimukseen». Oikku varmaanakin, mutta sanaa ei siinä tietysti ole. Muuan nuorempi ulkopoliitiikan tutkija taas kertoo, että »sillä minkälaisia edustajia Ruotsi tai Länsi-Saksa lähettävät Euroopan turvakokoukseen saattaa olla huomattavakin merkitys Naton sisällä — ja näihin asioihin Leskisellä oli vaikutus». Puolueettomuuspolitiikan moraalittomuuden osoittimena Määttänen pitää Karjalaisen — aivan oikeaa — lausumaa, että äänestyksestä pidättäytyminen YK:ssa on kannanotto sekin. Vain taktiseksi tarkoituksenmukaisuusmuutokseksi kirjoittaja päättelee Jakobsonin 1970-luvulla Korean sodasta esittämän käsityksen poikkeamisen 20 vuotta aikaisemmasta — huomauttaen, että juuri vastaavan uudelleenarvion on tehnyt suuri määrä tutkijoita ja poliitikkoja ja myös maailman yleinen mielipide vasta 1960-

luvulla tai tämän vuosikymmenen alussa. Käsitteäkseni heikoimmillaan Määttänen on kuitenkin polemisoidessaan teknokraateiksi nimitämiensä ulkoministeriön virkamiesten analyysijä kansainvälisen järjestelmän muuttumisesta kaksinapaisesta moninapaisemmaksi. Ras-kauttavana piirteenä Määttänen näköjään pitää sitä, että Kissingerillä ja Kennanilla muuden muassa on tällaisia samanlaisia näkemyksiä ja osoituksena ajatuksen virheellisyydestä ja siis maailman kaksinapaisuudesta Määttänen esittää Nixonin Moskovan matkan ja — pääsihteerikilvan.

Määttäsän raportti sisältää paljon mielenkiintoista, jännittävääkin tietoa, mutta on myös paikallaan todeta, että kirjoittaja ei ole käsitellyt tärkeätä aihettaan sillä arvokkuudella, joka olisi paikallaan. Iskut vyön alle, huulenheitto ja alatyöli sopivat ehkä Mickey Spillanelle tai Norman Mailerille, mutta tässä yhteydessä ne vain vahingoittavat viestin välittymistä. Puutteistaan huolimatta Määttäsän kirja on kuitenkin tietolähteenä arvokkaampi kuin Killisen kiiltokuvakirja, jossa niinikään on virheitä (»Chile lähes katkaisi kaupalliset suhteensa länteen»), ja jatkuvaa vähäpätöistä letkauttelua vasemmistoa kohtaan ja jota kauttaaltaan luonnehtii alkusanojen typeryttävä käsitys demokratiasta: »Kansalaisilla on sekä tarve että oikeus saada tietää, mistä on ollut kysymys, ei aina neuvotteluvaiheessa, koska se voisi vaikuttaa ratkaisuihin, vaan sen jälkeen kun ratkaisu on näkyvässä».

Unto Vesa

- Matti Kurjensaari*, Syntynyt sivulliseksi. Näkyjä ja näkemyksiä 1960—1973. WSOY, Porvoo 1973, 290 s.
- Thede Palm*, Moskova 1944. Aseleponeuvottelut maaliskuussa ja syyskuussa 1944 (suom. Risto Lehmusoksa). K. J. Gummerus Oy., Jyväskylä 1973, 157 s.
- H. R. Alker Jr., K. W. Deutsch, A. H. Stoetzel* (eds.), *Mathematical Approaches to Politics*. Elsevier Scientific Publishing Company, Amsterdam 1973, 475 s.
- Elliot Aronson*, Sosiaalinen eläin (suom. Pekka Haapakoski). Otava, Keuruu 1973, 368 s.
- Everett Carl Ladd Jr., Seymour Martin Lipset*, Professors, Unions, and American Higher Education. American Enterprise Institute for Public Policy Research, Domestic Affairs Study 16, Washington D.C. 1973, 119 s.
- Göran Hydén*, Stat och förvaltning i Afrika. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1973, 118 s.
- Kaarlo Pitsinki*, Jumala rokulissa. Kirjayhtymä, Rauma 1973, 110 s.
- Ilkka Hakalehto*, Väinö Tanner. Taipumattoman tie. Kirjayhtymä, Helsinki 1973, 287 s.
- Ralph K. Winter Jr.*, Campaign Financing and Political Freedom. American Enterprise Institute for Public Policy Research, Domestic Affairs Study 19, Washington D.C., 1973, 27 s.
- Per Olov Enquist*, Kevyt moukari (suom. Liisa Ryömä). WSOY, Porvoo 1973, 327 s.
- Martta Salmela-Järvinen*, Miina Sillanpää — legenda jo eläessään. WSOY, Porvoo 1973, 197 s.
- Kyösti Skyttä*, Jos presidentti pitäisi päiväkirjaa. WSOY, Porvoo 1973, 209 s.
- Krister Ståhlberg*, Förekomsten av kommunplaner 1973. Meddelanden från statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Serie B: 28, Åbo 1973, 30 s.
- Jussi Saukkonen*, Vastuun sukupolvi. Kirjayhtymä, Vaasa 1973, 384 s.
- Jarmo Virmavirta*, Paasikiven perilliset. Kirjayhtymä, Vaasa 1973, 187 s.
- Jouko Loikkanen*, Hallitse ja hajoa. Kirjayhtymä, Rauma 1973, 179 s.
- Wilhelm Reich*, Fasismen massapsykologia (suom. Erkki Puranen). Otava, Keuruu 1973, 387 s.
- Stig Jägerskiöld*, Mannerheim rauhan vuosina 1920—1939 (suom. Kai Kaila). Otava, Keuruu 1973, 397 s.
- Edgar Snow*, Punatähti Kiinan yllä (suom. Arto Häilä). WSOY, Porvoo 1973, 435 s.
- WSOY — STT, Vuosifakta 74. Utiskatsaukset 1. 10. 1972—30. 9. 1973 ja Kansalaisen vuosimuistio 1974. WSOY, Porvoo 1973, tekstiosa 272 s.
- Niilo Pesonen*, Lääkärinä ja virkamiehenä. WSOY, Porvoo 1973, 284 s.
- Peter Wallensteen*, Structure and War. On International Relations 1920—1968. Publications of the Political Science Association in Uppsala 64, Östervåla 1973, 269 s.